

ЭКОНОМИКА / ЭКОНОМИКА / ECONOMICS

УДК 336.648 (575.2)

ИШКАНАНЫН КАРЖЫЛЫК РЕСУРСТАРЫН ПЛАНДОО КАРАЖАТТАРЫ

Имаралиев Омурбек Рахманалиевич

э.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети, Кыргызстан, oimaraliev@oshsu.kg, ORCID: 0000-0002-1172-7307

Аширов Нурлан Салайдинович

магистрант, Ош мамлекеттик университети, Кыргызстан, nurlan.sldv85@mail.ru

Хашимова Гулзада Абдумуталиповна

магистрант, Ош мамлекеттик университети, Кыргызстан, gulzadahasimova@gmail.com

Аннотация

Бул макалада ишканалар үчүн каржылык ресурстарды пландоонун ыкмалара жана каражаттары анализделини каралды. Макаланын негизин ишканалара үчүн каржылык ресурстары жана аларды пландоо каражаттарына болгон анализдер түзөт. Каржылык пландаштыруунун жана болжолдоонун колдонулуп жаткан ыкмаларынын бири дагы пландаштыруунун так натыйжасын бере албайт. Компаниянын менеджерлеринин ар кандай пландаштыруу ыкмаларынын, тажрыйбасынын жана интуициясынын айкалышы гана ишенимдүү каржылык планды иштеп чыгууга жана узак мөөнөттүү келечекте компаниянын гүлдөп өсүшүнө жетишүүгө мүмкүндүк берет. Мамлекетибиздин учурдагы экономикалык абалына карата келечекке пландарды иштеп чыгуу үчүн, ишкананын башкаруучулары тарабынан ишкананын каржылык абалына, ошондой эле азыркы шарттарды ишкананын ишмердүүлүнүн багыттарына анализ жасоо, баа берүү жана аны пландаштыруу зарыл. Изилдөөнүн натыйжасында каржылык ресурстарды пландаштыруу жана колдонуу каражаттары боюнча эффективдүүлүктү жогорулатуучу мүмкүнчүлүктөр сунушталган.

Ачкыч сөздөр: каржы, каржылык ресурстар, пландоо, болжолдоо, ишкана, кайра иштетүү

Шилтеме үчүн: Имаралиев О.Р., Аширов Н.С., Хашимова Г.А. (2025). Ишкананын каржылык ресурстарын пландоо каражаттары. *Евразия изилдөөлөрү ачык журналы*, 1(1), бб. 26-32. DOI: 10.65469/eijournal.2025.1.4

Киришүү

Учурда, заманбап каржылык-экономикалык абалды эске алуу менен, ишканалардын ишмердүүлүгүн жана алардын ишинин натыйжалуулугунун жогорулатуусу рыноктун катышуучуларынын кеңири чөйрөсүнүн көңүлүн бурууда. Мамлекетибиздин учурдагы экономикалык абалына карата келечекке пландарды иштеп чыгуу үчүн, ишкананын башкаруучулары тарабынан ишкананын каржылык абалына, ошондой эле азыркы шарттарды ишкананын ишмердүүлүнүн багыттарына анализ жасоо, баа берүү жана аны пландаштыруу зарыл.

© The Author(s) 2025.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Каржылык абалдын деңгээли ишкананын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгү, анын экономикалык потенциалы, ишкердик активдүүлүгү, ж.б.у.с. ошол эле чарба субъектисинин каржылык-чарбалык ишмердүүлүгүндөгү бардык катышуучулардын экономикалык кызыкчылыктарын натыйжалуу иш жүзүнө ашыруу менен аныкталат.

Ошондой эле, ишкананын учурдагы каржылык абалына баа берүү жана талдоо жүргүзүү менен ишканадагы каржылык-экономикалык жана башкаруу кызматтары ишкананын келечектеги өнүгүүсүн болжолдоо жана анын абалын жакшыртуу маселелери боюнча толугу менен мүмкүнчүлүктөрү бар деп эсептейбиз.

Ишканаларда каржылык пландаштыруу – бул чарба жүргүзүүчү субъекттин узак мөөнөттүү жана кыска мөөнөттүү келечекте натыйжалуулугун камсыз кылуу максатында каржылык ресурстарды калыптандырууга жана бөлүштүрүүгө багытталган уюмду башкаруунун башкаруучулук ишинин бир түрү. Ишканаларда каржылык пландаштыруунун төмөнкүдөй милдеттерин бөлүп көрсөтүүгө болот:

- 1) рентабелдүүлүктүн жогорку деңгээлине жетүү үчүн ишкананын каржылык ресурстарын натыйжалуу пайдалануу;
- 2) коомдун учурдагы жана инвестициялык ишин каржылоонун зарылдыгын аныктоо;
- 3) ликвиддүүлүктүн жана төлөөгө жөндөмдүүлүктүн оптималдуу деңгээлин колдоо максатында келип түшкөн жана чыга турган акча агымдарын координациялоо;
- 4) кабыл алынган чечимдердин экономикалык натыйжалуулугун эсептөө жана тобокелдиктерди талдоо.

Аналитикалык бөлүк.

Ишкананын каржылык пландоосу белгилүү бир ыкмаларга жана усулдарга негизделет жана колдонулган ыкмалардын тизмеси тынымсыз кеңейүүдө. Каржылык пландаштыруу практикасына ишкананын ички пландоосунда колдонулган методдор да, башка экономикалык илимдердин методдору да кирет [6].

Көпчүлүк окумуштуулар каржылык пландаштыруунун төмөнкүдөй ыкмаларын бөлүп көрсөтүшөт: экономикалык анализ ыкмасы, нормативдик метод, баланстык метод (баланстык эсептөө методу), коэффициенттик метод, акча агымын дисконттоо ыкмасы, көп варианттуу (сценарийлер) ыкмасы, экономикалык-математикалык моделдөө [1, б. 20].

Экономикалык анализ четтөөлөрдү аныктоо, аларды талдоо жана терс четтөөлөрдү калыбына келтирүү боюнча башкаруунун оңдоо чараларын уюштуруу максатында отчеттук жана пландык маалыматтарды салыштырууга негизделген. Мындан тышкары, экономикалык анализ негизги тенденцияларды жана мыйзам ченемдүүлүктөрүн түшүнүүгө жана ишкананын ички резервдерин аныктоого мүмкүндүк берет. Башкарууда бул ыкманы колдонуу мүмкүн, эгерде ишканада бухгалтердик (салыктык) эсепке алуудан айырмаланып, актуалдуу маалыматты алууга мүмкүндүк берүүчү башкаруу эсеби болсо. Экономикалык анализ чоң көлөмдөгү баштапкы маалыматтарды иштеп чыгууну камтыйт, ошондуктан компаниялар ишкананын каржылык абалын комплекстүү баалоо үчүн иштелип чыккан заманбап программалык пакеттерди колдонушат.

Каржылык пландаштыруунун *ченемдик ыкмасы* эки аспектиде каралат: тышкы жана ички. Тышкы чөйрө чарба жүргүзүүчү субъекттер үчүн белгилүү ченемдерди жана стандарттарды белгилейт. Алар мыйзам тарабынан бекитилген стандарттар (салык ставкалары, амортизациялык чегерүүлөрдүн ченемдери, резервдик фондго чегерүүлөрдүн ченемдери ж.б.) болуп каалат. Андан сырткары, ишкана белгилүү бир тармактык стандарттарга ылайык келүүгө тийиш (өнөр жай стандарттарына ылайык, компаниянын төлөө

жөндөмдүүлүгү жана кредиттик жөндөмдүүлүгү, банк тарабынан бааланган учурда өзгөчө актуалдуу болот). Ошол эле учурда ишканалар ички стандарттарды да иштеп чыгышат. Продукцияны үзгүлтүксүз өндүрүүнү жана сатууну камсыз кылуу максатында сырьелор жана материалдар, акырына чыгарылбай калган өндүрүш жана даяр продукция боюнча нормалар жана ченемдер каралат. Нормативдик ыкманы колдонуу менен жүгүртүү каражаттарына болгон муктаждыкты аныктоо, бир жагынан өндүрүштө токтоп калууларды болтурбоого мүмкүндүк берсе, экинчи жагынан, кампалардагы минималдуу баланстарды сактоого жардам берет, бул ишкананын каржылык ресурстарынын бир бөлүгүн бошотот. Ишкананын чыгашаларынын ар бир бөлүгү стандартташтырылууга тийиш, ал эми отчеттук жылдын аягында алынган таза пайда кабыл алынган нормативдер боюнча керектөө фонддарынын, топтоолордун жана резервдик фонддордун ортосунда бөлүштүрүлөт.

Баланс ыкмасы ишкананын керектөөлөрү менен колдо болгон жана тартылган каржылык ресурстардын ортосундагы балансты аныктоого негизделген. Ишкана бир жагынан ресурстарды пайдалануунун негизги багыттарын жана көлөмдөрүн, экинчи жагынан зарыл ресурстарды алуунун көлөмүн жана булактарын көрсөткөн балансты түзөт. Баланс ыкмасы бизнес-пландоодо болжолдуу балансты түзүүдө колдонулат, мындан тышкары баланстык методдун негиздери кирешелердин жана төлөмдөрдүн планын, кирешелер менен чыгашалардын планын, төлөм календарын түзүүдө колдонулат.

Базалык маанилерди кооректировкалоо үчүн *коэффициент ыкмасы* колдонулат. Ошентип, жүгүртүү каражаттарына болгон муктаждыкты эсептеп (мисалы, ченемдик ыкманы колдонуу менен) ишкана баарын жаңыдан кооректировкалап отурбастан, аны туунду коэффициенттин жардамы менен тууралай алат. Мындан, бул ыкма жүгүртүү каражаттарына болгон муктаждыктын реалдуу эсеби болгондо гана колдонулаары келип чыгат.

Инвестициялык долбоорлордун натыйжалуулугун баалоо үчүн *акча агымынын дисконттоо ыкмасы* колдонулат. Бул ыкма келечектеги акча агымдарын аларды дисконттоо аркылуу азыркы учурга алып келүүгө негизделген. Акча каражаттарынын агымын дисконттоо эсептик ченди колдонууга, анын мааниси субъективдүү баалоого (долбоордун тобокелдиктерин баалоого) негизделген: долбоор канчалык тобокелдүү болсо, эсептик чен ошончолук жогору болот. Эсептик чен катары капиталдын орточо салмактанып алынган наркы, кредит боюнча пайыздык чен ж.б. колдонулушу мүмкүн.

Көп варианттуулук (сценарийлер) методу контролдук көрсөткүчтү тандоодон, анын ыктымалдуу маанисин эсептөөдөн (эң ыктымалдуу сценарийге туура келген) жана анын орточо мааниден четтөөлөрүн баалоодон (б.а. пессимисттик жана оптимисттик сценарийлерди иштеп чыгуудан) турат. Контролдук индикатор болуп капиталдын орточо салмактанып алынган наркы (WACC), таза учурдагы нарк (NPV), өздүк капиталдын кирешелүүлүгү (ROE), активдердин кирешелүүлүгү (ROA) ж.б. болушу мүмкүн. Четтөөлөрдү талдоонун негизинде сезгичтик көрсөткүчү эсептелинет (көрсөткүчтүн өзгөрүү ийкемдүүлүгү аныкталат). Бул ыкма пландаштырылган чечимдерди оптималдаштыруу ыкмасы деп да аталат [5].

Белгилүү экономист-окумуштууларыбыз да прогноздоо ыкмасын баса белгилейт. Биздин оюбузча, болжолдоо – бул пландаштырууга чейин же ага параллелдүү болгон процесс. Кээ бир илимпоздор "болжолдоо" түшүнүгүн кеңири карашат, б.а. пландоо - болжолдоонун ажырагыс бөлүгү. Болжолдоо төмөндө сүрөттөлгөн өзүнүн ыкмаларына ээ.

Каржылык пландоодо саналып өткөндөрдөн тышкары башка ыкмалар да колдонулат: *календардык пландоо ыкмасы, имитациялык моделдөө ыкмасы* [2, б. 79].

Календардык пландоо ыкмасы инвестициялык долбоордун бизнес-планын түзүүдө колдонулат жана пландаштырылган иштердин ырааттуулугун, иштин башталышы жана аяктоо убактысын чагылдырат. Долбоорду ишке ашыруунун календардык пландоосу Гант диаграммасында көрсөтүлөт, бул иштин түрү жана ишке ашыруу убактысы боюнча графикалык көрүнүшү. Календардык пландоо ыкмаларына PERT ыкмасы жана критикалык жол ыкмасы да кирет [7].

Имитациялык моделдөө ыкмасы татаал маселелерди жана ишканалардын көйгөйлөрүн эксперименталдык анализ аркылуу чече ала турган компьютердик моделди жазууга негизделген.

Каржылык пландаштырууда *тармактык, фактордук жана программалык-максаттуу ыкмалары* да колдонулат [3; 7].

"Пландоо" жана "болжолдоо" түшүнүктөрү түпкү мааниси боюнча көп окшоштуктарга ээ болгондугуна карабастан алар бир нерсе эмес. Алардын ортосунда көптөгөн айырмачылыктар бар. Болжолдоо минималдуу конкреттүүлүк жана аныктык менен мүнөздөлүп, стратегиялык пландаштырууга жакыныраак болот. Болжолдоону түзүүнүн негизин негизинен субъективдүү баалоо түзөт: *алдын ала сезүү, интуиция, божомолдоо*.

Изилдөөчүлөр болжолдоо ыкмаларын *субъективдүү, объективдүү, эвристикалык жана аналитикалык* деп бөлүшөт. Каржылык көрсөткүчтөрдү болжолдоонун төмөнкүдөй ыкмаларын да бөлүп көрсөтүүгө болот: *эксперттик баалоо ыкмасы, тенденцияларды экстраполяциялоо ыкмасы, детерминисттик мамилелерди болжолдоо ыкмасы жана пропорционалдык көз карандылык ыкмасы*.

Эксперттик баа берүү ыкмасы белгилүү бир процесстин келечектеги абалы жөнүндө эксперттердин субъективдүү пикирлерин жалпылоону камтыйт. Эксперттик баа берүүнүн ыкмаларына: сценарийлер, «интервью» ыкмасы, аналитикалык отчеттор, «комиссия» ыкмасы, «мээ чабуулу» ыкмасы, Delphi ыкмасы кирет. Эксперттик баа берүү ыкмасы болжолдоонун субъективдүү ыкмаларына тиешелүү.

Ал эми *тренддерди экстраполяциялоо ыкмасы* статистикалык маалыматтардын негизинде тенденцияларды аныктоодо жана белгиленген (аныкталган) тенденцияларды пландаштырылган көрсөткүчтөр боюнча үстөмдөөдө туюнтулат. Бул ыкманы кыска мөөнөттө гана колдонууга болот, анткени ал чарба жүргүзүүчү субъекттердин ишмердүүлүгүнө таасир этүүчү экологиялык факторлордун толук түрлөрүн эске албайт. Бул жерде кыймылдуу орточо ыкмасын жана экспоненциалдык текшилөө ыкмасын белгилөө зарыл. Экстраполяция ыкмасы эмпирикалык маалыматтарга негизделген, бул ыкма эвристикалык болжолдоо ыкмаларына тиешелүү [4, б. 224].

Детерминисттик мамилелерди болжолдоо ыкмасы пайда болгон фактордун башка фактордук мүнөздөмөлөр менен байланышын орнотуудан турат [4, б. 310].

Пропорционалдык көз карандылык ыкмасы – бул сатуунун пайызы. Бул ыкманын маңызы пландалган баланстын жана киреше жана чыгаша планынын ар бир элементи сатуунун белгиленген суммасынан пайыз катары эсептелинет.

Жыйынтык.

Бүгүнкү күндө каржылык пландаштыруунун жана болжолдоонун колдонулуп жаткан ыкмаларынын бири дагы пландаштыруунун так натыйжасын бере албайт. Ишкананын менеджерлеринин ар кандай пландаштыруу ыкмаларынын, тажрыйбасынын жана интуициясынын айкалышы гана ишенимдүү каржылык планды иштеп чыгууга жана узак мөөнөттүү келечекте компаниянын гүлдөп өсүшүнө жетишүүгө мүмкүндүк берет.

Мына ошентип, жогорудагы белгиленгендердин бардыгы ишканадагы туура уюштурулган каржылык ишмердүүлүккө такалат. Жыйынтыктап айтканда, жогорку деңгээлде уюштурулган каржы ишмердүүлүк – бул иштин толук кандуу багыты бар ишмердүүлүк жана ушул себептен ал конкреттүү, каржылык иштин негизги максатын б.а., ишкананын үзгүлтүксүз иштеши үчүн каржылык ресурстар менен токтоосуз камсыз кылуусун, оптималдуу инвестициялык саясатты иштеп чыгуусун, карыздарды өз убагында кайтарылышын жана каржылык туруктуулукту камсыз кылуучу, каржылык пландоодо жана талдоодо тиешелүү каржы каражаттарын колдонуучу ишмердүүлүк.

Колдонулган адабияттардын тизмеси

1. Лихачева О. Н. Финансовое планирование на предприятии: учеб.-практ. пособие. М.: ТК Велби; Проспект, 2003. 264 с.
2. Симоненко Н. В., Веселов И. С. Теоретико-методологическая классификация методов финансового прогнозирования и планирования // Аудит и финансовый анализ. 2013. № 4. С. 382–385.
3. Стрекалова Н. Д. Бизнес-планирование: учеб. пособие. СПб.: Питер, 2013. 352 с.
4. Бабич Т. Н., Козьева И. А., Вертакова Ю. В., Кузьбожев Э. Н. Прогнозирование и планирование в условиях рынка: учеб. пособие. М.: ИНФРА-М, 2012. 336 с.
5. Имаралиев, О. Р. Санариптик экономика шарттарында ишкананын каржы ресурстарын башкаруу / О. Р. Имаралиев, А. А. Бексултанов // Вестник Ошского государственного университета. – 2023. – No. 4. – P. 107-116. – DOI 10.52754/16948610_2023_4_12. – EDN LDVYRE.
6. Имаралиев, О. Р. Кайра иштетүү ишканаларынын каржылык-экономикалык жана материалдык-техникалык ресурстарынын колдонулуусу / О. Р. Имаралиев // Вестник Иссык-Кульского университета. – 2024. – No. 57. – P. 5-11. – DOI 10.69722/1694-8211-2024-57-5-11. – EDN DEZTVQ.
7. Имаралиев Ө.Р. Долбоорлорду башкаруу: теория жана практика. Окуу куралы / Ө.Р. Имаралиев, Ф. Абжапар кызы. - Бишкек, 2023. - 164 б.

Открытый журнал евразийских исследований, 2025, 1(1), сс. 26-32

doi: 10.65469/ejournal.2025.1.4

ejournal.ilimbilim.kg

ЭКОНОМИКА / ЭКОНОМИКА / ECONOMICS

УДК 336.648 (575.2)

СРЕДСТВА ПЛАНИРОВАНИЯ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

Имаралиев Омурбек Рахманалиевич

к.э.н., доцент, Ошский государственный университет, Кыргызстан, aimaraliev@oshsu.kg, ORCID: 0000-0002-1172-7307

Аширов Нурлан Салайдинович

магистрант, Ошский государственный университет, Кыргызстан, nurlan.sldv85@mail.ru

Хашимова Гульзада Абдумуталиповна

магистрант, Ошский государственный университет, Кыргызстан, gulzadahasimova@gmail.com

Аннотация

В данной статье анализируются методы и средства планирования финансовых ресурсов предприятий. В основе статьи лежит анализ финансовых ресурсов предприятий и средств их планирования. Ни один из используемых в настоящее время методов финансового планирования и прогнозирования не может дать точного результата планирования. Только сочетание различных методов планирования, опыта и интуиции менеджеров предприятий позволяет разработать надежный финансовый план и добиться процветания предприятия в долгосрочной перспективе. Для разработки перспективных планов с учетом текущей экономической ситуации в нашей стране руководителям предприятий необходимо анализировать, оценивать и планировать финансовое состояние предприятия, а также текущие условия и направления деятельности предприятия. В результате исследования были предложены возможности повышения эффективности планирования и использования финансовых ресурсов.

Ключевые слова: финансы, финансовые ресурсы, планирование, прогнозирование, предприятие, переработка

Open Journal of Eurasian Issues, 2025, 1(1), pp. 26-32

doi: 10.65469/ejournal.2025.1.4

ejournal.ilimbilim.kg

ЭКОНОМИКА / ЭКОНОМИКА / ECONOMICS

УДК 336.648 (575.2)

MEANS OF PLANNING FINANCIAL RESOURCES OF THE ENTERPRISE

Imaraliev Omurbek Rakhmanalievich

Candidate of Economics, Associate Professor, Osh State University, Kyrgyzstan, oimaraliev@oshsu.kg, ORCID: 0000-0002-1172-7307

Ashirov Nurlan Salaidinovich

Master's Student, Osh State University, Kyrgyzstan, nurlan.sldv85@mail.ru

Hashimova Gulzada Abdumutalipovna

Master's Student, Osh State University, Kyrgyzstan, gulzadahasimova@gmail.com

Abstract

This article analyzes the methods and means of planning financial resources for enterprises. The basis of the article is the analysis of financial resources for enterprises and the means of their planning. None of the currently used methods of financial planning and forecasting can give an accurate planning result. Only a combination of various planning methods, experience and intuition of company managers allows you to develop a reliable financial plan and achieve the company's prosperity in the long term. In order to develop future plans for the current economic situation of our country, it is necessary for enterprise managers to analyze, assess, and plan the financial condition of the enterprise, as well as the current conditions and directions of the enterprise's activities. As a result of the study, opportunities for increasing the effectiveness of planning and using financial resources were proposed.

Keywords: finance, financial resources, planning, forecasting, enterprise, processing